

Българска диалектология

Българската диалектология е [наука](#), изучаваща [диалектите](#) на [българския език](#), тяхното райониране, езикови особености, взаимно влияние и развитие.

Интересът към българските диалекти започва през тридесетте години на [19 век](#), по което време започват и първите опити за формиране на [книжовния](#) новобългарски език, появяват се първите новобългарски граматика и се поставя въпросът за отношението между народните говори и [църковнославянския език](#).

Първ обръща внимание на българските диалекти [Неофит Рилски](#). Бидейки учител, той е обходил голяма част от българските земи и се е запознавал директно с диалектите. В предговора на своята "Болгарска граматика" (Крагуевац, [1835](#)) той пише: "Едни ако говорят ще да ида, други говорят ще да ида, други ке да идем, други че да идем, други ща да ида, други ша да ида, други жда ида. Едни некую, други некем, други нечем, други не щем, други ни ща, други не ща. Едни ако викат книга, други викат кинига, едни тресем, други търсим, други трасим, други тражим, други търся, едни блажим, други мърсим,... тако и в глаголите, едни говорят ходя, други ходе, други ходим. Едни търчим, други търче, други тичам." (стр. 12) Пак там (стр. 14) той възкликва "Тука е прочее достойно да се пожалим с негодователен глас и да речем тако: О, язиче развращений и невоздержаний! Дали има и в други некой язык толкова развращение и несогласие!". Неофит Рилски поставя пред българските книжовници и учители задачата да изучават народните говори и събират словното богатство и чрез това да очистят езика от насилствено навлезлите в него гърцизми и турцизми.

Почти едновременно с Неофит Рилски на българските диалекти обръща внимание руският учен [Юрий Венелин](#), който по време на своето пътуване и България през [1830](#) се е запознал с някои техни особености. През [1838](#) г. той издава книгата си "О зародише новой болгарской словесности", преведена на български през [1842](#) г.

На българските диалекти обръща внимание също и [Христодул Костович Сичан Николов](#). Той е първият който разделя българските диалекти на два типа — западни и източни въз основа на ятовия изговор в предговора на своята "Болгарска аритметика" (Букурещ, [1835](#)).

През [1848](#) г. руският учен [Виктор Григорович](#) след продължителни обиколки из България се среща с Христодул К. С. Николов. Григорович обосновава научно предложената от Николов делба на българските диалекти на западни и източни. По такъв начин Григорович поставя началото на българската диалектология като научна езиковедска дисциплина. В своя "Очерк путешествия по европейской Турции" (Москва, [1848](#)), той пише, че западните говори обхващат "цяла Македония до Доспатските планини и на север от тях включват част от крайдунавска България до самия Видин", а източните — "на изток от Доспат и на север и юг от Балкана" (стр. 164). Пак там той посочва и седем основни разлики между западните и източните диалекти. Подялбата на българските диалекти, предложена от Николов и разработена от Григорович, се възприема по-късно от всички български диалектолози.

През четиредесетте, петдесетте и шестдесетте години на [19 век](#) на българските диалекти обръщат внимание редица български книжовници като [Гаврил Кръстевич](#), архим. [Партений Зографски](#), [Петко Славейков](#) и др. Наред с общите сведения за българските диалекти и тяхното деление започват да се появяват и кратки бележки за отделни български говори. Така постепенно се натрупват диалектоложки данни, които позволяват по-късно да се изгради българската диалектология.

През [1857](#) год. в цариградския вестник „[Съветник](#)“ (бр. 29) е обнародвана [Дописка от село Висока](#), Солунско, писана на местен диалект с думи като гленда, чендата, ензикъ, пънтъ, мънч, мънчение и др. Така се открива една архаична особеност във [Височкия](#) и другите солунски говори, която пражкият професор Хатала съобщава на научната общественост. Словенецът [Ватрослав Облак](#), подтикнат от своя учител [Ватрослав Ягич](#) да намери по-силни доказателства по въпроса за родината на старославянския език прекарал няколко месеца в солунската област ([1891-1892](#)). В посмъртно издадените му *Macedonische Studien* (Македонски студии) (Виена, [1896](#)) той не се съмнява, че тук е родината на Кирило-Методиевия език. На своя учител той пише "Само още няколко отломки на склонението и една добра фантазия и в диалекта на (село) [Сухо](#) щеше да бъде открит езикът на Кирил и Методий".

Първият български учен, който пише научни трудове по българска диалектология, е [Марин Дринов](#). Особено важна е неговата статия *Предаване на старобългарските Ж и Ъ в новобългарски* (*Die Wiedergabe des altslovenischen Ж und Ъ im Neubulgarischen. — Archiv fur slavische Philologie, 5, 1881, No 3, стр. 370-376*).

Непосредствено след освобождението с българска диалектология се е занимавал и видният чешки историк проф. [Константин Иречек](#), който известно време е бил секретар на Министерството на народната просвета и който има големи заслуги за развитието на българската наука. В статията си *Помашки песни от Чепино* (Период. сп., 1884, стр. 82-83) той се спира на деленето на българските диалекти на западни и източни и покрай седемте делитбени признака, посочени от Григорович, посочва нови шест. Пак там Иречек говори и за различните видове определителен член при имената от мъжки род, очертава [ятовата граница](#) и посочва особеностите на някои говори в североизточна България.

Особено голяма заслуга за развитието на българската диалектология имат първите професори във Висшето училище — бъдещият [Софийски университет](#). Проф. [Любомир Милетич](#), проф. [Беньо Цонев](#), проф. [Александър Теодоров-Балан](#) и проф. [Димитър Матов](#). Чрез тях започва системното изучаване на българските диалекти и се публикуват редица научни трудове. По-късно делото им е продължено от проф. [Стефан Младенов](#), проф. [Кирил Мирчев](#) и проф. [Цветан Тодоров](#) и др.

Нов тласък получава българската диалектология благодарения на усилията на надарения и енергичен проф. [Стойко Стойков](#). Благодарение на него българската диалектология изпреварва значително диалектологиите на много други страни, като още през [1964](#) г. започва издаването на диалектни атласи, каквито все още няма изработени за много други езици.

Проф. Стойков създава подробен план-програма за всестранно, систематично и еднообразно описание на отделните диалекти. За изработката на българския диалектен атлас той успява да привлече голям брой

учени не само от България, но и от Съветския съюз. Стойков въвежда използването на мрежа от 339 точки на територията на България, в които не е имало миграции на население и по такъв начин представят в чист вид отделни български диалекти. През [1956-1958](#) той създава стандартни въпросници, организира групи от студенти и учители за полева работа и ги изпраща на тримесечни изследвания в различни места. Въпреки ранната смърт на проф. Стойков ([1969](#)) през [1964-1981](#) са издадени три диалектни атласа, обхващащи цялата територия на България, а по-късно и още три, обхващащи българските диалекти извън територията на България.

Школата на проф. Стойков ни дава един от най-добрите примери за структурна диалектология. Учените изследват взаимовръзките между различни диалекти на територията на България като използват най-добрите методики, изработени в западното езикознание (и адаптирани от проф. Стойков за конкретната ситуация в България). Изучават се и българските диалекти в Румъния и бившия Съветски съюз.

По онова време българската диалектология зависи до голяма степен от официалната политика на комунистическа България. Затова проф. Стойков не е могъл да обърне внимание на диалектите в северна Гърция, Македония и Сърбия. След смъртта му партийната линия се сменя, проф. Стойков и последователите му са дискредитирани, а трудовете им са обявени за неправилни. Редица видни диалектолози, сред които [Максим Младенов](#) са уволнени.

През [1965](#) г. започва подготовката по изработване на общославянски диалектен атлас ("Общеславянский лингвистический атлас"). Той е завършен и издаден през [1988](#). В него обаче територията на България е отбелязана с бяло поле тъй като българската делегация изтегля своите данни, недоволна от това, че диалектите на територията на Република Македония (тогава част от Югославия) в атласа са обозначени като македонски, а не като български.

След падането на комунизма в България проф. Стойков е реабилитиран, а през [1993](#) г. под редакцията на Максим Младенов е преиздаден неговият станал вече класически учебник по българска диалектология в който са добавени и сведения за диалектите във Вардарска и Егейска Македония). Контактите между български и чужди учени стават свободни и не е нужно да бъдат одобрявани от някакъв висш орган. Едно международно признание за българската школа става международният проект *Revitalizing Bulgarian dialectology* (оживяване на българската диалектология). В него група от български и северноамерикански студенти и професори прекарват няколко седмици из различни краища на България като обменят опит. Българските представители обучават чуждите на различните техники за събиране на информация за диалектите, а чуждите диалектолози обучават българските на модерните аналитични техники, използвани в Северна Америка. Много от студентите, участвали в този проект, вече са написали научни дисертации по диалектология.

Териториална класификация на диалектите на българския абщанд-език

В скоби е посочвано географското разпространение на говорите. Това обаче не може да бъде направено точно, тъй като почти във всички непланински райони местното население е размесено с пришълци от други райони (това размесване е започнало още преди няколко века). Единствено в планинските райони границите между отделните диалекти са по-ясни. Почти навсякъде, където са посочвани имена на градове, трябва да се имат предвид само околностите на съответния град.

▪ **Източни български говори** (на изток от ятовата граница)

- **Мизийски говори** (в миналото цялата [Дунавска равнина](#) от [Черно море](#) до река [Искър](#), днес само на отделни места)
 - *шуменски говор* ([Шумен](#), [Провадия](#))
 - *разградски говор* (на отделни места край [Разград](#), [Попово](#), [Белене](#), [Русе](#), [Тутракан](#), [Силистра](#))

▪ **Балкански говори**

- *Централен балкански говор* ([Ловеч](#), [Троян](#), [Габрово](#), [Севлиево](#), [Трявна](#), [Карлово](#), [Калофер](#), [Казанлък](#), православните села по средното течение на Стряма, като [Ръжево](#))
- *Котелско-еленско-дряновски говор* ([Котел](#), [Елена](#), [Дряново](#), но е размесен с други говори)
- *Пирдопски говор* ([Пирдоп](#), [Копривница](#), [Клисура](#)), макар и на изток от [ятовата граница](#) този говор има предимно западни особености
- *Панагюрски говор* ([Панагюрище](#))
- *Тетевенски говор* ([Тетевен](#), [Ябланица](#))
- *Източнобалкански (еркечки) говор* (някога само селата [Козичино](#), [Поморийско](#) и [Голица](#), [Варненско](#), сега на редица места по долното течение на река [Камчия](#) и край [Варна](#), [Нови Пазар](#), [Балчик](#), [Силистра](#))
- *Подбалкански говор* ([Сливен](#), [Бургас](#), [Нова Загора](#), [Стара Загора](#), [Чирпан](#))
- *Преходни балкански говори* (села край [Луковит](#) и на север от [Елена](#))

▪ **Рупски (югоизточни) говори**

▪ **Източни рупски говори**

- *странджански говор* ([Странджа](#), [Малко Търново](#))
- *тракийски говор* ([Тополовград](#), [Елхово](#), [Свиленград](#), [Хасково](#), [Харманли](#), [Първомай](#))
- *цариградски говор* (преселници от [Цариградско](#))

- **Родопски (среднорупски) говори**
 - *смолянски говор* ([Смолян](#), [Ксанти](#), [Гюмюрджина](#))
 - *широколъшки говор* (селата [Широка Лъка](#), [Стойките](#), [Върбово](#))
 - *хвойненски говор* (селата [Хвойна](#), [Павелско](#), [Бачково](#), [Нареченски Бани](#), [Дедово](#), [Оряхово](#), [Малево](#))
 - *баташки говор* ([Батак](#) и старото население на [Брацигово](#), днес в Брацигово живеят главно преселници от Западна Македония)
 - *чепински говор* ([Велинград](#) и селата [Драгиново](#), [Дорково](#), [Костандово](#), [Ракиново](#))
 - *навликянски говор* (българските католици край [Пловдив](#), [Раковски](#), [Свищов](#), [Никопол](#))
 - *златоградски говор* ([Златоград](#))
 - *западнородопски говор* (предимно ислямизирано население в Гоцеделчевски [Чеч](#))
- **Западни рупски говори** (на запад от Родопите до [ятовата граница](#))
 - *бабяшки говор* (мюсюлмански селища в [Юндола](#))
 - *разложки говор* ([Разлог](#), [Банско](#), [Белица](#), [Якоруда](#))
 - *гоцеделчевски говор* (старото население на [Гоце Делчев](#), днес там има много бежанци от Беломорието с [драмско-серски говори](#))
 - *драмско-серски говор* ([Драмско](#) и [Серско](#))
 - *говорите в Богданска планина* ([Висока](#), [Сухо](#), [Зарово](#))
 - *солунски говор* (източната част на [Солунско](#))

▪ **Западни български говори (на запад от ятовата граница)**

▪ **Северозападни говори**

▪ **Стари западни мизийски говори**

- *белослатинско-плевенски говор* ([Бяла Слатина](#), [Плевен](#)), въпреки, че е на запад от [ятовата граница](#), този говор има редица източни особености
- *видинско-ломски говор* ([Видин](#), [Лом](#))
- **Преходни говори** (тези говори са предмет и на сръбската диалектология)
 - *трънски говор* ([Трън](#))
 - *брезнишки говор* (областта [Граово](#))
 - *западнобелоградчишки говор* (на север, запад и югозапад от [Белоградчик](#), преселници между [Лом](#) и [Видин](#))
 - *годечки говор* ([Годеч](#))
 - *царибродски говор* ([Цариброд](#), [Пирот](#))
 - *говорите при [Куманово](#), [Крива паланка](#), [Кратово](#) и [Злетово](#)*, в македонската диалектология тези говори се наричат „северни говори“
 - *тетовски говор* ([Тетово](#), [Гостивар](#))
 - *косовско-моравски (призренско-южноморавски) говор* ([нашински Гора](#)), [Средска Жупа](#), [Поморавие](#))
 - *тимошко-моравски говор* ([Тимошко](#))

▪ **Югозападни говори**

▪ **Северна група югозападни говори**

- *ботевградски говор* ([Ботевградско](#) и [Етрополско](#) поле)
- *врачански говор* ([Враца](#))
- *софийски говор* (в [Софийско поле](#) на запад от р. [Искър](#))
- *елинпелински говор* (в [Софийско поле](#) на изток от р. [Искър](#))
- *ихтимански говор* ([Ихтиманско поле](#), по река [Марица](#) стига до [Пазарджик](#))
- *самоковски говор* ([Самоков](#))

▪ **Централна група югозападни говори**

- *дупнишки говор* ([Дупница](#))
- *кюстендилски говор* ([Кюстендилско поле](#))
- *благоевградски говор* ([Благоевград](#))
- *петрички говор* ([Петрич](#), [Сандански](#))
- *малашевски говор* ([Малешево](#), [Пиянец](#), [Струмица](#), [Щип](#))

- **средномакедонски говори**

- **битолски говор** ([Битола](#))
- **велешки говор** ([Велес](#))
- **прилепско-мариовски говор** ([Несетини](#), [Каваларци](#), [Мариово](#), [Прилеп](#))

- **Крайни югозападни говори**

- **долновардарски говори**

- **дойрански говор** ([Дойран](#))
- **кукушко-воденски говор** ([Кукуш](#), [Воден](#))
- **гевгелийски говор** ([Гевгели](#))
- **ениджевардарски говор** ([Енидже Вардар](#))
- **костурски говор** ([Костурско](#); [Връбник](#) и [Бидивиц](#) в [Албания](#))
- **лерински говор** ([Леринско](#))
- **охридско-преспански говор** ([Охрид](#), [Струга](#), [Ресен](#))
- **дебърски говор** ([Дебър](#))
- **говорите на селата Бобоица и Дреново** (край град [Корча](#), [Южна Албания](#))

- **Български говори на преселници извън пределите на българското езиково землище**

- **Български говори в бившия [Съветски съюз](#)**

- **Български говори в [Румъния](#)**

- говорът на [банатските българи](#)
- българските говори във [Влашко](#)
- говорът на [седмоградските българи](#)

- **Българските говори в [Мала Азия](#) ([малоазийски българи](#))**

Общите характерни особености на ИЗТОЧНИТЕ ГОВОРИ:

1. Редукция на неударените гласни. В източните говори широките гласни *а, е, о* в неударено положение обикновено се изговарят променено, редуцирано в посока на *ъ, и, у* или пък като чисти *ъ, и, у* (*башта̀, зелѐно̀* или *бъштá, зилѐну*).

Редукцията обаче не обхваща всички източни диалекти. Тя е характерна главно за балканските говори, и то не за всички, а само за по-голямата част от тях, защото не се среща в диалектите, които се намират непосредно до ятовата граница (в Плевенско, Луковитско, Тетевенско, Пирдопско). В тия диалекти няма разлика между ударени и неударени гласни. В югоизточните рупски говори пък напълно се редуцира само *о* в *у*, *а* слабо се редуцира, а *е* почти не се редуцира.

Изобщо по редукцията източните български говори образуват три групи:

а) говори с пълна редукция — на североизток (*бъштá, зилѐну*);

б) говори с частична редукция, при която едни гласни (обикновено *о* и отчасти *а*) се редуцират, а други гласни (обикновено *е*) не се редуцират — на югоизток (*бъштá, зелѐну*);

в) говори без редукция — около ятовата граница (*башта̀, зелѐно̀*)

2. Е р о в а г л а с н а. В източните говори много широко е разпространена еровата гласна в м. стб. *ъ* (*дъш, сѣн,* , стб. **ДЪЖДЪ, СЪНЪ, БЪЧЪВА**); изключение прави само членната форма *о* в мизийските говори в Дунавската равнина (*кракò, гърбò, нусò*). Но и тая особеност не обхваща всички източни говори. В пирдопския говор м. *ъ* се изговаря *а* (*даш, сан, бачва*), а в някои случаи и *о* (, *воф*); в тетевенския говор се изговаря широко *е* (*дѣш, сѣн, бѣчва*). В родопските говори пък м. *ъ* се срещат гласните *ò, о, а* (*дòш, сòн,*

дѣв'ър, дѣн'ъм). Тая особеност напълно липсва в западните говори, но тя не обхваща и всички източни говори. Например тя не се среща в говорите надлъж по ятовата граница в Средногорието, Плевенско, западно Ловешко, Тетевенско, Първомайско, Гоцеделчевско и пр.

5. Прегласна 'а в е. Характерна черта на източните говори е прегласът на мекото *а*, т. е. *а* след мека съгласна или *ш, ж, ч, џ* пред мека сричка в *е* (*пол'ана—пол'ени, пий'ан—пи'ени, ша'пка—ше'пки, жа'ба—же'би, ча'ша — че'ши*).

Прегласът на 'а в е, общо взето, върви заедно с ятовия изговор, та затова не се среща в някои рупски говори. Той не се среща и в някои говори по ятовата граница, например в Плевенско, а в тетевенския и пирдопския говор е прокаран частично, например в тетевенския говор се преглася само *а* след мека съгласна и *ч*, но не и след *ш, ж* (*пол'ени, сѣлени, Стой'ене, че'ши*, но *ша'пки, жа'би, Бож'ане*).

6. Меки съгласни. Общо взето, в източните говори се срещат много повече меки (палатални) съгласни, отколкото в западните. Така в източните говори се срещат меки разновидности на всички съгласни (*зет', път', кон', сол', кръф', д'аду, грѣб'ън, пѣп'ел* и пр.), докато в западните говори те са ограничени само с *л', н', к', г'* (*зѣл'е, сирѣн'е, цвѣк'е, бра'к'а, лива'г'е, луг'е*). Мекостта на меките съгласни в източните говори обаче е по-слаба, а в западните говори по-силна.

7. Влияние на предните гласни е и и. В източните говори предните гласни *е* и *и* обикновено смекчават всички съгласни, които се намират пред тях, макар и немного силно (*п'ет, п'ирѣ, хѣд'и, д'ит'е*), докато в западните говори, и то само в някои от тях, като например кюстендилския и в преходните говори, те омекчават само съгласните *л* и *н* (*кѣл'е, н'ѣго, кѣл'и*).

8. Групи шт—жд. По отношение на групите *шт—жд* източните говори са напълно единни, докато в западните говори се различават три групи: *шт—жд*-говори, *ч—џ*-говори и *к'—г'*-говори.

9. Глаголно окончание за 1 л. ед. ч. сег. време. В източните говори глаголите от I и II спрежение в 1 л. ед. ч. сег. време обикновено завършват на *-ъ, -'ъ* (*че* ,), а в западните говори на *-м* (*четём*,). Но и тая особеност не съвпада с ятовата граница. Окончанието *-м* се среща на изток в Смолянско, Чепинско и Гоцеделчевско, а окончанието *-ъ*, респ. *-а*, се среща на запад в Ботевградско, Ихтиманско, източно Софийско, Самоковско, Дупнишко, Врачанско, Оряховско, Белослатинско и Кулско.

10. Съкратен инфинитив. В източните говори се срещат много повече случаи със съкратен инфинитив (*штъ*, *писà штъ*), отколкото в западните.

11. Минало несвършено причастие. В източните говори се различават две минали действителни причастия — свършено и несвършено (*чел* и *чет'ал*, *ходил* и *ходел*), а в западните обикновено има само едно — свършено (*чел*,).

12. Косвена падежна форма. В източните говори при личните и роднинските имена от мъжки род единствено число се среща особена форма за агломеративен, зависим падеж, която по своя произход е стара родително-винителна: *вид'ал Го́ча*, *Миха́ла*, *с Пёнча*, *т'а дала на Пётка*, *у Анг'ела* , *на д'ада* 'а систра̀ билà, *у брата ми*, *ут синà си*. Тая форма не се среща в западните говори, но тя липсва и в някои източни говори в Сливенско, Старозагорско и около ятовата граница.

13. Л. Милетич смята, че източните говори имат по-старинно ударение от западните, но под западни говори той разбира македонските говори с определено (установено) ударение. Всъщност западните говори в известни случаи имат по-старинно ударение от източните и са еднакви до голяма степен с югоизточните рупски говори.

14. Словен състав. Общо взето, източните говори се отличават от западните по своя словен състав. Така на изток казват *кòтка*, , *крак*, , *той* и пр., а на запад — *мàчка*, *кошу̀л'а*, *ногà*, *сàкам*, *он* и пр.

От казаното дотук се вижда, че източните и западните диалекти се отделят в две ясно очертани и географски обособени групи само по ятовия си изговор. Всички останали характерни черти имат второстепенно значение, защото границите им не съвпадат с ятовата граница, т. е. те не обхващат всички диалекти от дадената група.

МИЗИЙСКИ ГОВОРИ

Мизийските говори в миналото са заемали цялата Дунавска равнина от Черно море докъм р. Искър. Днес обаче границите им са много стеснени и те обхващат пространството от гр. Варна до р. Янтра, като преминават на югозапад от Янтра към Севлиево, а на северозапад към Свищовско. Преди един-два века и самият град Свищов е бил в областта на тия говори, както се вижда от някои писмени паметници, като Свищовския дамаскин, но днес в него се говори балкански.

Мизийски говори се срещат и в много нови селища в Добричко, Тутраканско и Силистренско, а в миналото и в Северна Добруджа.

Това са емигранти от Шуменско, Провадийско и Разградско, които в началото на XIX в. (главно около 1828 г.) се преселили на север заедно с руските войски. От това време са и българските колонисти в Молдова, Русия и Украйна, които говорят мизийски.

Чрез непрекъснати постепенни преселвания на юг през балканските проходи при с. Аспарухово (Ченгè) и при с. Риш () много преселници от Шуменско и Провадийско са се настанили в Тракия чак до Одринско, в Бургаско и в Странджа. Това са т. нар. „загорци“. Такива загорци се срещат в Карнобатско и Айтоско по пътя, по който е станало преселването им от север на юг.

Най-важните особености на мизийските говори са:

1. Изговор на широко е (ѐ) вместо стб. ѣ под ударение пред мека сричка: *бѐли, врѐме, голѐми, недѐл'а, сѐнк'и, цвѐте, мрѐжа, нѐшту.* **Пред твърда сричка обаче се изговаря 'а:** *б'ал, р'ака, с'анка, с'ану.* Широкото ѐ в последно време се измества от обикновеното е, но все още се среща в Преславско, Новопазарско и Провадийско.

2. Особено веларен (заднен) изговор на еровата гласна под ударение: *бѣ чва, зѣ би, водѣ, гурѣ.*

3. Липса на съгласни х и ф. Съгласната х в началото на думата и в едни случаи в средата на думата между гласни е изпаднала (*апи, оди, убус, л'ап, дрѐй, смеовѐ, снаа*), в други случаи в средата на думата е минала в й, ѱ или в (*майни, б'ауме, туули; тѐвен „техен”, лежава „лежаха”, пѐкава, плѐтава, стуйава*), а в края на думата е минала в ѱ (*б'аѱ, „бях”, смаѱ, страѱ, пред'аѱ „предях”, плет'аѱ, „видях”,*).

Съгласната ф пък е минала във в или ѱ: *ванѐла, вес* (фес), *венѐр*, (чифта), *съѱсѐм* (съвсем), (какъв), *ѱ, т'аѱ*, (жив), *рѱкаѱ* и др.

4. Преход на съгласна д в н пред н, т. е. на групата дн в нн: *бѐнна* (бедна), *гл'анна, жѐнна, сѐнна* (седна), *пл'анн'а* (пладне).

5. Член за мъжки род единствено число под ударение -о, а без ударение -у: *гърбò, нусò, кръкò, двòру, стòлу, чил'аку.*

Според Л. Милетич главната отличителна черта на мизийските говори от балканските е членната форма за мъжки род -о, по която той ги нарича о-говори за разлика от балканските ѱ-говори. Б. Цонев отрича тая особеност като разделителен белег и той е прав, както се вижда от последните проучвания на българските говори в пределите на [бившия] Съветски съюз, където се срещат балкански говори с членна форма -о.

6. Окончание -е за множествено число при многосрични съществителни имена от мъжки род: , *другаре, майстуре, ураче, бустане* , *кòкъле, рька̀ве, чурàпе.*

7. Окончание -е за множествено число под ударение при минали действителни причастия на -л: *билè, душлè, мужлè.*

8. Употреба на предлог у и пълна липса на предлог в: *у армàну, у вирò, у селòту, у Русе, у мàрта, у недèл'а, у вèйти дрèй.*

Мизийските говори днес се пазят най-добре в Шуменско, Преславско, Новопазарско и Провадийско. Те са запазени доста още в Поповско, Разградско, Беленско, Русенско, Тутраканско, Силистренско и отчасти в Търновско, но без някои от най-характерните им фонетични особености, на първо място широкото *е* вместо стб. **ѣ**. Същото е и с мизийските говори в Тракия.

Днешната територия на мизийските говори не е обширна затворена цялост. Старото население, говорило тия диалекти, много е намаляло и силно е примесено с балканджии — преселници от областта на балканските говори, та на места мъчно се отделя от него. Причините за постепенното изчезване на мизийските говори и за разширяването на балканските говори са както исторически, така и културно-икономически. Голяма част от старото местно мизийско население е била изселена или унищожена в миналото. Преселниците от Балкана, балканджиите, като по-енергични и по-предприемчиви, заселвайки се сред старите местни жители, бърже са ги асимилирали. Тоя процес се наблюдава и в наше време. Докато в края на миналия век в Шуменско проф. Л. Милетич все още намира компактно мизийско население, което си служи с членна форма *-о* за мъжки род, днес тая членна форма „се среща сравнително рядко, защото наравно с нея, а може би и повече от нея се среща членната форма *ъ* или, с изяснение, на *-а*” (вж. Г. Попиванов. Особенности на шуменския говор. СбБАН, 34, 1940, с. 359.)

Старите жители на Североизточна България, носители на мизийските говори, наричат себе си , ерлийци, т. е. местни жители (тур. *yer* — място). Покрай

това название се среща още и названието *хърцѝи, ърцѝи*. В последно време то се избягва, защото преселниците-балканджии го употребяват като подигравателен и обиден прякор със смисъл „прости, глупави хора”. Проф. Милетич твърди, че старите местни жители дори с известна гордост се наричали *хърцѝи*, та го приема като официално тяхно етнографско название. То обаче не е удобно, защото в основата си е свързано с подигравателно значение и произлиза от рум. *gațoi* — паток.

Подобни подигравателни названия-прякори има и в други области, например *ѹмплеши* в Севлиевско, в Новозагорско, *торла̀ци, шѝпи* в Западна България и пр.

Трябва да се изтъкне, че говорите в Североизточна България все още не са проучени системно и подробно, та представата ни за тях не е пълна. Изобщо малко се знае за говорните отношения на север от Балкана и в Добруджа.

Като главен и типичен представител на мизийските говори може да се вземе **ш у м е н с к и я т г о в о р**.

БАЛКАНСКИ ГОВОРИ

Балканските говори заемат цялата Балканска и Средногорска област на изток от ятовата граница. На юг те обхващат голяма част от Тракия и стигат до склоновете на Родопите, а на север проникват дълбоко в Дунавската равнина и в Добруджа.

Балканските говори се обособяват като диалектна група главно по **полупрегласения си ятов изговор**. Както вече се изтъкна, в тях вместо стб. Ъ под ударение пред твърда сричка се изговаря гласна 'а (*мл'аку, б'ал*), а под ударение пред мека сричка гласна е (*млѝчин, бѝли*).

В тая говорна група обаче ятовият изговор има някои второстепенни особености. Така в повечето от говорите в краесловието при наречията и числителните вместо стб. Ъ се изговаря гласна *е* (*дубрѐ, къдѐ, две*), но в Сливенско, Свищовско и пр. е разпространен якав изговор (*дубр'а, къд'а, дв'а*).

Подобно е положението и при глаголите. В повечето говори вместо стб. Ъ в краесловието се изговаря гласна *'а* (*вид'а, жив'а*), но в Габровско, Тревненско, Котелско и пр. се среща екав изговор (*видѐ, живѐ*).

Между балканските говори има различия и в изговора на неудареното *е* вместо стб. Ъ. Говорите надлъж по ятовата граница в Пирдопско, Тетевенско, Луковитско и западно Ловешко в неударена сричка имат чисто, нередуцирано *е* (*млекàр, гнездò, прòлет,*). В останалите говори обаче това *е* в неударена позиция се редуцира в *'ъ* или в *и* (*мл'ъкàр, прòл'ът; мликàр, прòлит*). При това в едни говори (Търновско, Троянско, Сливенско и Старозагорско) гласната *е* вместо стб. Ъ пред ударена сричка се редуцира в *и*, а след ударена в *'ъ* (*мликàр, гн'ездò, прòл'ът,* 'ъ), а в други (Котелско) става обратното — пред ударена сричка гласната *е* вместо стб. Ъ се редуцира в *'ъ*, а след ударена в *и* (*мл'ъкàр, гн'ездò, прòлит,*).

Освен по ятовия си изговор балканските говори се характеризират

и с ред други особености. По-важните от тях са следните:

1. С и л н а р е д у к ц и я на неударените широки гласни *а, е, о*, които обикновено минават в чисти гласни *ъ, и, у* или в гласни между *а—ъ, е—и, о—у* (*а, е, о*): *дърувѐ, жил'азу* или *даровѐ, жел'азо*. Има обаче балкански говори по ятовата граница, например в Пирдопско, които изобщо нямат редукция.

2. П ъ л е н п р е г л а с на гласна *а* в *е* след мека (палатална) съгласна и *ж, џ, ш*, но пред мека сричка: *полàна—полèни, пийàн—пиèни, чàша—чèши, жàба—жèби, ша̀пка—шѐпки*.

С оглед на някои вторични диалектни особености се различават следните балкански говори: **централен, котелско-еленско-дряновски, тетевенски, пирдопски, панагюрски, еркечки, подбалкански и преходни балкански говори.**

РУПСКИ ГОВОРИ

Рупските говори заемат южната част на Тракийската равнина, Странджа, Турска и Гръцка Тракия, Родопите, Разложко и Гоцеделчевско. На запад те се ограничават от ятовата граница, на север от балканските говори, на изток от Черно море, а на юг стигат до бреговете на Бяло и Мраморно море. Най-добре днес те са запазени в Странджа, Родопите, Разложко, Гоцеделчевско и до голяма степен в Българска Тракия. Рупските говори образуват голяма диалектна цялост, която обхваща обширна територия. Големите преселнически и колонизаторски движения, които в продължение на десетина века са се извършвали в тия земи, са причина за сложното им диалектно разчленение. Така в Източните Родопи още през византийско време е колонизирано турско население.

Това са селджукски турци, преселени от Мала Азия по горното и средното течение на р. Арда през XI—XIII в. По-късно през турското робство в Родопите се извършва нова силна колонизация. През XV в. тук се преселват от Мала Азия номадски, пастирски племена, известни под името юруци. Лете те прекарвали в планините, а зиме се спускали на юг в Беломорска Тракия около Гюмюрджина и Ксанти. Тия турски колонисти били многобройни. За владетели имали 7 бегове, които били автономни и силни. С това многобройно турско население се обяснява фактът, че топонимията в Родопите и Рила до голяма степен е турска. Техни потомци са турците в Златоградско, Кърджалийско и Момчилградско.

Големи раздвижвания на населението са ставали и в източната половина на рупските говори, т. е. в областта на Странджа и особено в Тракийската

равнина. Значителни части от населението и на Родопите в различни времена са се преселвали на изток, на север и на юг. Те са се заселили в Тракийската равнина, Странджа и Беломорието, като се смята, че първоначално не са преминавали р. Марица. Преселници от рупската област вече се срещат и през р. Марица в Пазарджишко, Пловдивско, Чирпанско, Старозагорско и Новозагорско. Те са минали и през Балкана, като са отишли в Североизточна България, Добруджа, Бесарабия и Приазовието.

На територията на рупските говори са се вмъкнали като клин в сравнително по-ново време преселници от Шуменско и Провадийско, наричани **з а г о р ц и**. Те се срещат по лявото течение на р. Марица и стигат до р. Тунджа, като разделят старото местно население в пределите на Българска Тракия на две части — източна и западна.

Рупските говори се отделят и обособяват в отделна говорна група по ред свои отличителни черти.

По-важните от тях в областта на ф о н е т и к а т а са следните:

1. Голям брой меки (палатални) съгласни, и то във всяко положение: в края на думата (*ден', кон', зет', път', сол', петёл', кръф', калпак', пръч', ръш'*), в средата на думата пред съгласна (*въл'к, мал'к'и*) и пред предните гласни *е* и *и* (*т'ён'к'и, к'и, ж'ёл'т'и*).

2. Меки съгласни *ш, ж, ч* (*куш'ара, т'еш'ка, ж'аба, сèж'ба, ч'ас, ч'ул'ак*). По тая си особеност рупските говори са доста архаични, защото в останалите говори първоначално меките съгласни *ш, ж, ч* са затвърдени и са минали в групата на твърдите съгласни.

3. Запазена съгласна *х* във всички положения: *хлѐп, хòди, хòро, имѐхме, имѐха*.

4. Широко разпространена лабиализация на *и* в *у*: *й'уме* (име), *ж'уф, ут'ува* (отива).

5. Преход на групата *дн* в *нн* (*п'анна, ен'на, гл'анни, ср'анна*).

6. Отметнато ударение при съществителни и глаголи: *вòда, кòза, жèна, жèни, мòре, òко, пòле, пòзвола, плàти, мòлите, нòсите.*

В областта на м о р ф о л о г и я т а по-важни особености са следните:

1. Значителен брой падежни остатъци при имената и местоименията: *ут тàтка, при Пèтра, кàжи на нàшък Ивàна.*

2. Окончание -ъх за образуване на минало свършено врсте: *рèкъх, рèкъхме, рèкъхте, рèкъха; пèкъху, тòкъх.*

3. Форми за множествено число: *'и, нòг'и,* вместо *ръцè, нозè .*

4. Наставка -овам (*празнòвам, гладòвам, купòвам, дарòвам*) вместо *-увам.*

5. Окончание -ите в повелително наклонение второ лице множествено число (*мòлите, слòжите, рèчите*) срещу окончание *-ете* в другите диалекти.

6. Голямо изобилие от умалителни имена от почти всички думи и особено широка употреба на суфикса -инка: *, , чèрквинка, , , .*

7. Итеративни глаголи на -ицам: *, , , .*

Рупските говори се отличават и с ред лексикални особености като тройното показателно местоимение *тòа, сòа, нòа*, личното местоимение за 1 лице *йа* (аз), думи като *нòга* (крак), *лàхна* (зеле), *рукам* (викам), *немòй* (недей), (лютив), *л'ут* (кисел), *дъш* (вали дъжд) и пр. В тях се срещат и сравнително доста заемки от гръцки език.

Рупските говори от своя страна се делят на три големи групи: **източни рупски, родопски и западни рупски.** **Източните рупски говори** заемат земите на изток от Родопите в Странджа и Тракийската равнина, **родопските говори**

заемат Родопската област, а **западните рупски говори** заемат Разложко и Гоцеделчевско (Неврокопско).

Общите характерни особености

на ЗАПАДНИТЕ ГОВОРИ:

Западните говори обхващат земите на запад от ятовата граница. Както вече се изтъкна, те се обособяват като диалектна цялост по напълно прегласения си ятов изговор, т. е. в тях вместо стб. ъ във всички положения се изговаря само е. Но те се отличават и с други характерни черти, които като всички диалектни особености не обхващат напълно цялата им територия, а само известна по-голяма или по-малка част от нея.

По-важните от тях в областта на фонетиката са следните:

1. Липса на редукция. Гласните под ударение не се различават от гласните без ударение: *дàрове, зелèно, баштà*. В Белослатинско и Плевенско обаче има слаба редукция на *а* в слаботъмно *а* (*а*) и на *о* в слаботъмно *о* (*о*) или в *у*: *дàрoвe, зелèнo, баштà; дàрувe, зелèну*.

2. Преход на палатални *т', д' в к', г'*: *цвèк'е, гòск'е, ливàг'е, грòзг'е*.

3. Преглас на меко *л' в й*: *йèйа* (леля), (лиляк), *зèйе* (зеле), *кàйам* (калям), *кйуч* (ключ), *пйувам* (плювам).

4. Меко *н'* в отглаголните съществителни: *орàн'е, косèн'е, спан'è, мèsен'е, учен'е*.

5. Меко *к'* в наставката *-к'а*, получено от прогресивна асимилация: *мàйк'а, девòйк'а, войск'à, зèлк'а, 'а, 'а, закачàлк'а*.

6. Твърди съгласни пред глаголните окончания за 1 л. ед. число и 3 л. мн. ч. сег. време: , *мòла, кòла, òда*, или , *мòлим, кòлим, òдим*, — , *кòлат, мòлат, òдат, тьрпàт*.

В областта на морфологията по-съществените особености са:

1. **О к о н ч а н и е -е** за множествено число при многосричните съществителни от мъжки род: *другàре, офчàре, мàйсторе, , чорàпе.*

2. **Л и п с а** на зависима падежна форма при личните имена и при родствените названия от мъжки род единствено число: *Пётко, срещна̀х*
Пётър, ка̀жи на Драга̀н, при дѐдо Ива̀н.

3. **Г л а г о л н о о к о н ч а н и е -ме** за 1 л. мн. ч. сег. време при всички спрежения независимо от формата за 1 л. ед. ч.: *йадѐме, занесѐме, четемѐ,*
мо̀лиме, но̀сима̀, , да̀ваме, купу̀ваме.

4. **Л и п с а** на минали несвършени действителни причастия на **-л.**

Характерна особеност на западните говори са също **представката у-** вместо **в-** и **предлогът у:** *улэ̀зне* (влэ̀зне), *унэ̀тре* (въ̀тре), *у Со̀фийа, у горàта, у сѐло.*

Западните говори се характеризират и с редица лексикални особености, някои от които вече бяха споменати при разглеждане на разликите между източните и западните говори.

Както останалите говорни групи, така и западната мъчно може да се подели на отделни говори с ясно очертани граници. Това ясно личи от опитите на Цв. Т о д о р о в (Северозападните български говори, Сборник за нар. умотворения, кн. XLI, 1936, с. 8—13) да разграничи говорите по *шт—жд*, по заместниците на **ж** в корена и по членната форма за мъжки род. Вече се изтъкна, че поради редица исторически причини населението в западните български земи доста се е смесило и говорните отношения са много сложни, особено в Дунавската равнина. Все пак обаче, общо взето, западните говори могат да се поделят на **три говорни групи: северозападни** — в Дунавската равнина на север от Стара планина, **югозападни** — във високите полета на север и юг от Стара планина (Ботевградско, Софийско, Самоковско, Радомирско, Дупнишко,

Кюстендилско, Благоевградско и Петричко), и **п р е х о д н и** — надлъж по българско-сръбската граница в Белоградчишко, Брезнишко и Трънско.

СЕВЕРОЗАПАДНИ ГОВОРИ

Северозападните говори обхващат западната част на Дунавската равнина от българско-сръбската граница на изток до ятовата граница и от Стара планина на север до р. Дунав. Днес те не представят пълно диалектно единство. Както във всички големи равнини, така и тук е имало масови и продължителни преселвания, които са довели до големи етнографски промени и до сложни говорни кръстосвания. Старите западни мизийски говори, които са обхващали цялата Дунавска равнина от Кулско и Видинско до Никополско и Плевенско, са били разкъсани на части от изселвания и от многобройни преселници, спуснали се от Балкана по течението на реките Видбол, Арчар, Лом, Цибрица и пр., главно от областта на преходните *ч—ц*-говори. Например в гр. Кула и в околните села Бойница, Големаново, Малък извор и др. се говори източен български диалект. Най-сетне тук има и румънци, преселили се от Влашко в селищата покрай р. Дунав преди Освобождението.

Поради сложното кръстосване на населението в Западната Дунавска равнина, в нея са се оформили две основни диалектни групи. Едната диалектна група е по-стара и в миналото е заемала цялата територия, а днес е ограничена само в Кулско, Белослатинско и западно Плевенско. Най-важен неин представител е белослатинско-плевенският говор. Другата диалектна група е по-нова и е разкъсала единната територия на старите мизийски говори. Днес тя обхваща Видинско, Ломско и отчасти Берковско и Михайловградско. Главен неин представител е видинско-ломският говор.

Северозападните говори се характеризират със следните по-важни особености:

1. Ерова гласна вместо стб. ж и ъ под ударение (*зъл*, , ; *дъш*, , *сън*), а в известни случаи и вместо стб. ь (, ,). Иначе вместо стб. ь се среща *е*: *ден*, *лен*, *старец*, *орёл*, *овес*.

2. Групи *шт—жд* на мястото на стари *tj*, *dj* (*нош*, *лешта*, *дъи*, *вѣжди*, *междѧ*) с изключение на частицата за бъдеще време *че* във Видинско и Ломско.

3. Окончание *е* във формите за мн. ч. на миналото действително причастие на *-л*: *биле*, *дошле*, *виделе*, *давале*, , *пеле*.

4. Членна форма за мъжки род *-ъ* под ударение и *-а* без ударение: , , , *месеца*, *грозда* .

ЮГОЗАПАДНИ ГОВОРИ

Югозападните говори обхващат високите полета на север и на юг от Стара планина — Ботевградско, Врачанско, Софийско, Самоковско, Ихтиманско, Дупнишко, Радомирско, Кюстендилско, Благоевградско, Петричко и др. На запад те граничат с преходните *ч—ц*-говори и македонските говори, на север с говорите в Дунавската равнина, на изток с ятовата граница, а на юг с гръцки говори.

Югозападните говори подобно на родопските са сравнително добре запазени и оформени, понеже в територията им не са ставали големи размествания на населението. Имало е главно изселвания, които са допринесли за тяхното разширяване. Характерна особеност на югозападните говори е постепенният преход от един говор към друг и към съседните им говори. Така те се свързват

тясно не само помежду си, но и с всички околни говори и образуват здраво диалектно единство. Например софийският говор, от една страна, се свързва с разположения на североизток от него ботевградски говор, от друга страна, се свързва с врачанския и берковския говор, а, от трета страна, се свързва със самоковския и дупнишкия говор. Същото е и с крайните говори. Например врачанският говор представя преход към говорите в Дунавската равнина, ботевградският говор представя преход към източните говори, дупнишкият говор представя преход към благоевградския говор и пр.

Най-важните особености на югозападните говори са следните:

1. Гласна *a* вместо стб. *ж, ъ* и *ь* без оглед на ударението: *пат, маш, чѐта, четàт; даш, бàчва; тàнко, сàмна се*. В западно Софийско и отчасти Врачанско обаче има гласна *ъ*: (*път, мъш, дъш, , , се*) и по тая особеност югозападните говори се свързват с говорите в Дунавската равнина. Освен това в известни случаи стб. *ъ* дава гласна *o*, а не *a*. В ботевградския говор това става само в предлози и представки (*во водàта, восѐдна, възгlàве*), в софийския говор в представки и в наставката *-ък* (*воз рекàта, възгlàве; песòк, вòсок*), а в дупнишкия, кюстендилския и благоевградския говор и в коренни срички (*бòчва, дош*). Така, колкото се отива пò на запад, случаите с *o* вместо стб. *ъ* се увеличават.

2. Група *шт—жд*: *нош, лѐшта, дъш, вѐжди*. Частицата за бъдеще време обаче е различна в отделните говори: *ште, ше, че, к'е, к'у*.

3. Запазен стар преглас на *o* в *e* след *ж, ч, ш, й*: *нàше, кошѐве, ножѐве, , мòйе, твòйе*.

4. Членна форма *-o* при имената от мъжки род, единствено число: *гърбò, носò, мòсто, стòло*. В ботевградския говор обаче членната форма е *-a* като в съседния източен пирдопски говор: *кракà, à, носà, мòста, стòла*.

5. Широко разпространение на суфикс *-н* за образуване на минали страдателни причастия: (бит), *обуен*, (пит), , (трит), *чуен*.

6. Суфикс *-чки* за образуване на прилагателни имена вместо *-шки*. *айдучки* (хайдучки), , *йуначки*, *зайечки*, *ковачки*, *рачечки* (рачешки), *старечки*, *човечки*.

В областта на югозападните говори, общо взето, се очертават две големи диалектни групи. Едната от тях се намира на север и североизток и свързва югозападните говори с източните и северозападните, а друга се намира на юг и югозапад и свързва югозападните говори с македонските и преходните. Засега при липсата на български диалектен атлас не е възможно по-точно да се определят границите на всяка една от тия диалектни групи. По тая причина отделните югозападни говори се разглеждат по тяхното териториално разположение. С оглед на някои вторични особености в югозападните говори се очертават следните говори: ботевградски, врачански, ихтимански, елинпелински, софийски, самоковски, дупнишки, кюстендилски, благоевградски, петрички и югозападни преходни говори. От тях към първата диалектна група могат да се отнесат първите три говора — ботевградският, врачанският и ихтиманският, а към втората — всички останали.

ПРЕХОДНИ ГОВОРИ

Преходните говори, както вече се изтъкна, обхващат земите от двете страни на днешната българско-сръбска граница и представят постепенен преход между български и сръбски език. От тях към българския език отнасяме ония, които влизат в границите на България от преди 1918 г., а именно говорите в Белоградчишко, западно Берковско, Царибродско, Трънско, Брезнишко и Босилеградско, известни под общо название белоградчишко-трънски говор. А към сръбски език се отнасят говорите, разположени оттатък границата в Княжевацко, Пиротско, Лесковацко и Вранско.

Българските учени в миналото начело с проф. Б. Цонев и проф. Ст. Младенов смятаха, че западните преходни говори изцяло принадлежат към български език, та затова и тяхното население трябва да бъде присъединено към България. Сръбските учени пък начело с проф. А. Белич ги смятаха за старосръбски и твърдяха, че тяхното население трябва да бъде включено в границите на сръбската държава. А както се изтъкна, те са преходни. Тая гранична област е била ту под българска, ту под сръбска власт до XV в., а след това до 1878 г. е образувала политическа, административна и икономическа цялост. И в нейните диалекти се пазят следи от такива връзки между населението на отделните земи, които днес не съществуват. Общо взето, тия преходни говори имат редица фонетични и граматични черти, едни от които ги свързват с българската, а други със сръбската езикова система. Все пак трябва да се изтъкне, че по основните си граматични особености те са по-близо до българската езикова система, отколкото до сръбската, което показва и първичната принадлежност на населението. Сръбските диалектолози обаче твърдят обратното. Те наричат тия говори само призренско-тимошки, а не преходни и смятат, че са сръбски по своята основа, по своите първични черти. Според тях ония черти, които са типично български, като задпоставен член, разпаднало се склонение, аналитично изразяване на степените за сравнение и пр., не са последица дори от българско влияние, а били балканизми, т. е. появили са се под влияние на асимилирано романско население поради включването на тия първично сръбски говори в балканския езиков съюз. А всички други изоглоси, които свързват тия говори с българската езикова група, според сръбските диалектолози хронологически са вторични, много по-късни. Единственото ново, което сръбските диалектолози приеха в последно време, е схващането, че въпросите за развитието и диалектната принадлежност на тия говори не трябва да се свързват с въпросите за националното съзнание на техните носители. Ония носители на преходните говори, които са в пределите на България от границите до 1918 г., са българи, а ония, които са в пределите на Югославия, са сърби.

Въпросите за връзките на преходните говори с българските говори и със сръбските говори ще се решат окончателно, когато бъдат съставени езиковите

атласи на българския и сърбохърватския език. От тях ще проличи не само генезисът на тия говори, но и постепенният преход между българския и сръбския език.

Преходните говори имат следните по-важни фонетични особености:

1. Съгласни *ч—џ* вместо *шт—жд*: *ноч, лѐча, пла̀чуем* (плащам), *вѐца, прѐца, мец̀а*.

2. Гласна *у* вместо стб. *ж*: *му̀ка, пу̀т, ру̀ка, гу̀ска, кудѐл'а*.

3. Гласна *е* вместо стб. *ѣ*: *гред̀а, м̀есо, пет, жѐдън*.

4. Ерова гласна вместо стб. *ъ* и *ь* във всички положения, т. е. в тия говори няма случаи на други гласни, например *о, а* и *е*: *дъ̀ска, о̀стър, свѐкър; лъ̀н* (лен), *грòзън, ста̀ръц*.

5. Изговор на звучни шумови съгласни в краесловието: *боб, дуб, леб, к'ев, лов, лед, мед, град, бог, драг*.

6. Особено средно *л* (*l*), което се отличава по своята мекост от съгласната *л* във всички останали български диалекти, без обаче да съвпада с *л'*: *бе́л—бе́ла, па̀дъ́л—па̀дла́—па̀длі́, крило̀, лой, лук*.

7. Пълна липса на съгласната *ф* и употреба на *в* вместо *ф* в нови думи: *венѐр, ванѐла, вурн'а, Стѐван, ко̀ва*. Съгласна *ф* не се явява и асимилационно пред беззвучна съгласна: *ра̀вт, тевтѐр, Сла̀вчо, цѐв*.

8. Пълна липса на съгласна *х* във всяко положение: *мъ́* (мъх), *дъ́* (дъх), *лу́* (плъх), *гре́* (грях), *плѐто* (плетох), *бу̀а* (бълха), *леб́* (хляб).

9. Много честа употреба на меки *н* и *л* в края на думата (*кон', òгън', гòрън', тигàн, ; пасу̀л', меда̀л'*) и пред предните гласни *е, и* (*н'ега, н'èму, гн'етèм, ; мèл'ем, ,*).

В областта на морфологията преходните говори имат следните по-характерни особености:

1. Различаване на именителен и агломеративен падеж при одушевени имена от мъжки род: *човèкът дойдè—оста̀ви човèка на ; волà, си момкà* . Формата на *-а* не е членна, защото членът за мъжки род е само *-ът*.

Две форми (именителна и агломеративна) се срещат също при съществителните и при прилагателните имена от женски род: *дойдè женà—видè жену̀, видè едну̀ жену̀*. Тая агломеративна форма, винителна по произход, е поела функцията и на други падежи и се явява характерна за всички зависими падежи: *отидè у̀ гору̀, га по̀ главу̀; се на̀ руку̀*.

2. Членна форма *-ът* за мъжки род: *кòн'ът побèже, човèкът дойдè* . Срещат се остатъци и от склоняван член при одушевените имена от мъжки род, и то с окончание *-тога* за гломеративен падеж (*човèкът—човèката̀тога; он̀ видè човèката̀тога; узè волà̀тога и кон'à̀тога*). Същия член получават и прилагателните имена, когато са край тях (*видè добрòтога човèка*). Среща се особена форма и за дателен падеж, завършваща на *-отому*: *да̀й добрòтому човèку̀*.

3. Членна форма за женски род в именителен падеж на *-та*, а в агломеративен падеж на *-ту*: *рекà̀та дошлà—мину̀л реку̀ту, пол'à̀кът òткара на̀шуту* .

4. Окончание *-е* за множествено число при съществителните и при прилагателните имена от женски род: *жèне, сèстре, , ру̀ке; белè, жлътè, църнè* .

5. Окончание *-а* в множествено число при прилагателните имена от среден род (*добрà децà, големà селà*). Така в преходните говори прилагателните имена

имат особени окончания за всички лица в множествено число: *белѐ, белѝ;*
мужйе, добрѐ жѐне, добрѝ децѝ . В говорите на някои села, които се намират на изток, обаче в множествено число има две форми — едната за мъжки и среден род, а другата за женски род: *ѝрни мужйе, ѝрни децѝ* — *ѝрне жѐне*. В Белоградчишко пък има само една форма за множествено число:
мужйе, жѐне, децѝ .

6. Глаголно окончание -мо за 1 л. мн. ч. сег. вр.: *но̀симо, о̀димо,* ,

7. Частица за бъдеще време *че*, като в 1 л. ед. ч. се среща и *чу*: *ѝѝ чу пийѝм, чу му да̀дѝм и ѝѝ чепийѝм, че му да̀м, че пийѝш, он че о̀ре, че но̀симо, че но̀су, че о̀ру.*

8. Окончание -сте за 2 л. мн. ч. мин. св. време (*плѝтосте, бра̀сте,* ,
минѝсте,) и **-ше за 3 л. мн. ч.** (*плѝтоше, бра̀ше, минѝше,* ,
).

9. Форми *н'ѝга* и *га* вместо „него” и „го” за гломеративен падеж при третоличното местоимение мъжки род: *нѝг'а га рл'и ко̀н'ѝт,* *га н'ѝга,*
да̀л га у су̀т.

10. Представка *у* вместо *в*: *уведѝм* (въведа), *удѝвам* (вдявам), *ула̀зим* (влизам)
унѝтре (вътре).

Преходните говори независимо от значителното си териториално разпространение са твърде единни. Само по дребни и до голяма степен ограничени особености в тях могат да се очертаят три говора, които по своята същина са подговори — **трънски, брезнишки и белоградчишки**.

Mapy izoglos viz http://www.promacedonia.org/jchorb/st/st_2_b4.htm

